BILINGVAL MUHITDA SHAROITIDA 5 YOSHLI BOLALARNING LISONIY VA NUTQIY KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Nosirova Gulira’no Muhammadolimovna
Farg`ona shahar 4- maktab o`qituvchisi

Annotatsiya
Ushbu maqolada ikki tilli bolalarni nutqiy faoliyatining rivojlanishiga bilingvizmni ta`siri ko’rib chiqilgan. Shuningdek ikki tillilikning ko’rinishlari va logopedik faoliyatda nimalarga ahamiyat berish zarurligi haqida ma’lumot berilgan.
Kalit so‘zlar*: . Nutq faoliyati, ikki tillilik (Bilingvizm), individual yondashuv, talaffuz.*

KIRISH

Blingvizm lotincha so`z bo`lib, bi-ikki,’’lingua’’- til, ya`ni ikki tillilik ma`nosini bildiradi. Istiloh sifatida bilingvist- kundalik hayotda ikkita til: qo`llash,unda so`zlasha olish qobilyatiga ega kishini bildiradi. Bilingvistlar ikkinchi tilni xuddi o`z ona tilidek mukammal bilgan va so`zlasha oladigan shaxslardir. Bilingvizmda ham lingvistik va kognitiv omillar muhim ahamiyatga ega.Ayniqsa,bu tilning leksik bazasida yaqqol namoyon bo`ladi. Til bizga harakatlarimizni boshqalarning harakatlari bilan mufiqlashuviga yordam beradi.Til kundalik hayotimizning ajralmas qismi va undan istaklarimizni bildirish, ehtiyojlarimizni ro`yobga chiqarish kabi cheksiz ro`yxatni tashkil qiluvchi munosabatlar tizimining asosi sifatida foydalanamiz. Lekin chaqaloqlar gapirib tug`ilishmaydi, ammo ularda tezda tilni o`zlashtirish jarayoni boshlanadi.

Ikki tillilik muammosi ko’p qirrali. Demak, uning turli jihatlari C.Beyker, T.SkutnabbKangas, K.Beykers, J.Shumann, V.Makki, N.I.Jinkin, E.M.Veresh, E.M.Veresh, N.V.Imedadze va boshqalar tomonidan o’rganilgan Zamonaviy dunyoda bir qator tadqiqotchilarning fikricha, bolalarning ikki tilliligi sayyoramizdagi bolalarning deyarli yarmini qamrab oladi va bu tendentsiya o’sishda davom etadi. Ikki tillilikning yana bir muhim jihati bor. N. Normatovaning fikricha, ikkinchi tilni egallash ko’p jihatdan birinchi tilning rivojlanish darajasiga bog’liq. Agar birinchi til bola uni kontekstdan tashqarida ishlata oladigan tarzda ishlab chiqilgan bo’lsa, ikkinchi tilni o’zlashtirish nisbatan oson kechadi. Agar birinchi til yomon o’zlashtirilgan bo’lsa yoki birinchi tilni yo’qotish xavfi mavjud bo’lsa, ikkinchi tilni o’zlashtirish sezilarli darajada sekinlashishi mumkin [4]. Maktabda ikkinchi tilni o’zlashtirish ham bolaning umumiy qobiliyatlari va maxsus til (lingvistik) iste’dodi bilan bog’liq. Biroq, ba’zi mualliflar chet tilini o’rganishda intellektning etakchi rolini tan olmaydilar.

Hozirgi vaqtda O’zbekistonda nutqi fonetik va fonemik rivojlanmagan maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarni logopediyani tuzatish bo'yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilmoqda. Xulosa qilib aytganda, ikki tilni o'zlashtirgan bolalar bilan mashg'ulotlar o'tkazishda individual yondashuvdan foydalanish kerak, shu jumladan nutq buzilishining turi va darajasini, ushbu bolaning

rivojlanishining yoshi, psixologik va milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda. Bolaning rivojlanishi, uni tarbiyalash va ta’lim olish uchun ona tilining ustuvor ahamiyatini ilgari suruvchi g’oyalarning barcha ahamiyati bilan birga, adabiyotda yana bir nuqtai nazar mavjudligini ta’kidlash kerak. Ikki yoki undan ortiq tilni parallel ravishda o’rganish bolaning ruhiyatiga sof ijobiy-rag’batlantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'sir ko’rsatadi, degan fikrdan iborat.

Zamonaviy ko‘p madaniyatli jamiyatda bilingvizmni o‘rganish muammosi so‘nggi paytlarda ayniqsa dolzarbdir. Nutq faoliyati har bir millatning o‘zini ifoda etish va o‘zini o‘zi tasdiqlash vositasi bo‘lib, xalqning milliy ruhini, milliy o‘ziga xosligini ifodalash vositasidir. Bilingvizm milliy to‘siqlarni bartaraf etishga imkon beradi, ko‘p tilli jamiyatning barcha a’zolari o‘rtasida bir vaqtning o‘zida nutq aloqalarini ta’minlaydi. Ko‘pincha «bilingvizm» so‘zining ma’nosi «ikki tilli» iborasining ma’nosiga tenglashtiriladi, ya’ni bu ikki so‘zlar ko‘pincha sinonim ma’noga ega tushunchalar sifatida ishlatiladi. Ushbu atamalarning ma’nosini sharhlashga kelsak, biz ular haqidagi ta’riflarnini turli manbalarda topishimiz mumkin. Masalan, ta’riflardan birida, bilingvizm ikki tilni yaxshi bilishdir va bu ikkala til ham haqiqatan ham tez-tez aloqa qilish uchun ishlatiladi.

Ikki tillilik (Bilingvizm) hodisasi ko’plab tadqiqotchilarning diqqat-e’tiborida. Ikkinchisi nafaqat ikki tillilik muammosining ko’p qirraliligi, balki uning taqdiri bilan ham izohlanadi, bu ko’p jihatdan til siyosatiga bog’liq bo’lib, afsuski, har doim ham madaniyatlar va tillarning o’zaro ta’siri tabiatini hisobga olmaydi. Umumiy masalalar tilshunoslik, psixologiya, sotsiologiya, psixolingvistika pozitsiyalarida ikki tillilik, ikki tilshunoslikning paydo bo’lish sabablari, uning etnikmadaniy ildizlari ochib beriladi

Ko'p madaniyatli va ko'p millatli muhitda pedagogik faoliyatning ilmiy-uslubiy masalalarini -demokratik g'oyalarni amalga oshirishdan tortib, ta'lim va tarbiyaning yangi dasturlari, shakllari va usullarini joriy etishgacha bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Mahalliy ta'limni modernizatsiya qilish etnik madaniyatlar an'analari bilan tanishishni tashkil etish, hukmron madaniyatni boshqa etnik va madaniy qadriyatlar hisobiga ta'lim va tarbiyaning asosi sifatida o'zgartirish zarurligini anglashni amalga oshirdi . Bunday g’oyalardan kelib chiqqan holda, ko'p millatli jamiyatda ta'lim va tarbiya masalalarini ishlab chiqish pedagogikaning nisbatan yangi yo'nalishi hisoblanadi. Siyosiy va iqtisodiy integratsiya sharoitida ta’lim va kadrlar tayyorlashda milliy xususiyatlarni saqlashga katta ahamiyat berilmoqda. Zamonaviy dunyoning globallashuvi sharoitida pedagogika va ta'lim etnik va madaniy xilma-xillikni qo'llab-quvvatlashi, submadaniyatlarni rivojlantirish, ularning qadriyatlarini milliy ta'lim va tarbiya amaliyotiga kiritish uchun vosita bo'lishi va shu bilan birga pedagogika va maktab siyosati muammolarni hal qilishi kerak. Boshqa madaniyatlarni tushunish va qabul qilish, millatlararo muloqotga tayyorlik ruhida tarbiyalash nufuzli jahon va Yevropa xalqaro tashkilotlarining siyosati bilan rag‘batlantirilmoqda. Ikki tilli ta'lim qanday va qanday muvaffaqiyat bilan amalga oshirilishiga qarab, madaniy va lingvistik kompetentsiya turlari mavjud: nutq rivojlanishining boshidanoq bir vaqtning o'zida ikki tilda (ikki tillilik) yoki bir nechta tilda (ko'p tillilik) egalik qilish; birinchi (ona tili) bilan bir qatorda ikkinchi tilni (ikki tillilik) bilish, agar birinchi (ona tili) allaqachon to'liq yoki qisman shakllangan bo'lsa, o'quv jarayoni sodir bo'lganda. Ikki

tilli ta'limda duch keladigan yana bir muammo -nutq patologiyasi bo'lgan bolalar nutqining buzilishi. Buzilishlarning sababi, birinchi navbatda, nutqi buzilgan Page 166 CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH IF = 5.441 Volume 2, Issue 12, December 2024 www.in-academy.uz bolalarning ona tilini o'rganishga psixofiziologik va psixologik jihatdan tayyor emasligidadir.Tuzatish-pedagogik ishni dozalash, ona tilini bosqichma-bosqich o'zlashtirishga va uning asosida ona bo'lmagan tilni o'rgatishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Bolalar so‘zlarni ifodalovchi tovushlarni sekin-astalik bilan farqlaydilar. Bolalar biladigan so‘zlarning miqdori turli bolalarda turlicha bo‘ladi. Bu o‘rinda shuni ham aytib o‘tish lozimki, O‘zbekistondagi juda ko‘p oilalarda katta odamlar ikki tilda (rus va o‘zbek) gaplashadilar. Bu ikki tillik muhit, albatta, bolaning tili chiqishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bola har ikkala tilni ham barobar egallay boshlaydi va qaysi tilde gapirishni bilmaydi. Ana shuning uchun bola yoshlik chog‘ida o‘z ona tilini egallashi kerak. Ikkinchi til ona tili o‘zlashtirilganidan so‘ng egallay boshlansa yaxshi bo‘ladi. Shunday qilib, asosiy aloqa vositasi bo‘lgan nutq bola psixikasining taraqqiyotida benihoyat kata rol o‘ynaydi. Maktabgacha ta’limda va oilada to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan ta’lim-tarbiya va xususan, maktabgacha ta’limda ona tilidan o‘tkaziladigan maxsus mashg‘ulotlar tufayli bola nutqini normal o‘stirish mumkin. Bola maktabgacha ta’lim yoshining oxirgi bosqichiga kelganda og‘zaki nutqning hamma turlaridan erkin foydalana oladigan bo‘ladi. Bola nutqining bundan keyingi taraqqiyoti maktabda o‘qish protsessida amalga oshiriladi.

XULOSA

Psixologlarning ta`kidlashicha, izchil nutqda bolalarning nutqi va aqliy tarbiyasi o`rtasidagi chambarchas bog`liqlik aniq ko`rinadi. Bola gapirishni o`rganish orqali fikrlashni o`rganadi, lekin u fikrlashni o`rganish orqali nutqni ham yaxshilaydi.

Muvaffaqiyatli nutqning rivojlanishi taffakur rivojlanishi bilan birga asta- sekin sodir bo`ladi va bolalar faoliyati va atrofdagi odamlar bilan muloqot qilish shakllarining murakkablashishi bilan bog`liq. Maktabgacha yoshda nutqni to`g`ridan – to`g`ri ajratish mavjud amaliy tajriba. Bu asrning asosiy xususiyati nutqning rejalashtirish funksiyasining paydo bo`lishidir. Shuni alohida ta`kidlash joizki, maktabgacha yoshdagi maktabgacha ta‘lim – ta‘lim tizimining ilk bo`g`ini, barkamol shaxs shakllanishi uchun – ilk poydevordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Babayeva D.R. Nutq ostirish nazariyasi va metodikasi.T-Barkamol fayoz mediya nashriyoti.-2018 .11-b

2.G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. —T.: Noshir.2011.287.b

3. Zavyalova, M. V. Ikki tillilikdagi nutq mexanizmlarini o‘rganish (Litva-rus ikki tillilari bilan assotsiativ eksperiment asosida) /M. V. Zavyalova // Vopr. tilshunoslik. - 2001. - 5-son.

4. O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim to‘g‘risidagi Nizom.

5. Asqarxo‘jayeva M. Bog‘chalarda o‘zbek tilini o‘rganish. Bolalar bog‘chalari tarbiyachilari uchun metodik qo‘llanma. Toshkent: 2010.

6. Z.Irohimova, M.G‘aybullayeva. bolalar bog‘chalari uchun dasturlar. Tevarak – atrof bilan tanishtirish, nutq o‘stirish, badiiy adabiyot. Toshkent: 2015.

7. Fayzullayeva M. Nutq o_stirish savodga tayyorgarlik.T : 2014
8. Bolaga yo_naltirilgan ta‘lim`` dasturi T:2011
9. Maktabgacha ta‘limga qo_yiladigan davlat talablari‖ T. 2017
10. BUYUK AJDODLARIMIZ TA'LIMOTIDA SOG 'LOM AVLODNI TARBIYALASH. RD Uchkunovna - PEDAGOG, 2022 - bestpublication.org PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI